

SUN'IY INTELLEKTNING MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI

Abdukarimov Azizbek Baxtiyor o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti talabasi

a.abdukarimov.007@gmail.com

ORCID:009-0007-9584-7026

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20823977>

Аннотация

Yaqin yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi global mehnat bozorida chuqur va keng o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Bu ishlab chiqarishdan tortib xizmat ko'rsatish sohalarigacha bo'lgan deyarli barcha tarmoqlarga ta'sir etmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi avtomatlashtirilgan tizimlar inson mehnatini yengillashtirayotgan bo'lsa-da, ularning keng qo'llanilishi natijasida ayrim kasblar yo'qolib borayotganini ham yaqqol ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, yangi texnologik sohalar, ma'lumotlar tahlili, ai menejment, ai business, ai driving dasturlash va algoritmik muhandislik kabi yo'nalishlarda yangi ish o'rinlari paydo bo'lmoqda. Mazkur tadqiqotda SIning mehnat bozori tarkibiga ko'rsatadigan ijobiy va salbiy oqibatlari tahlil qiladi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt iqtisodiy tengsizlikni kuchaytirishi yoki pasaytirishi haqida, shuningdek, siyosiy va ijtimoiy hayotga ham bevosita ta'sir o'ykazishi mumkinligi haqida muhokama etiladi.

Калит so'zlar: sun'iy intellekt, mehnat bozori, avtomatlashtirish, texnologik ishsizlik, raqamli iqtisodiyot, menejment, revolyutsiya qayta tayyorlash, iqtisodiy o'zgarish, iqtisodiy tengsizlik, bozor qulashi, mehnat unumdorligi, ijtimoiy transformatsiya, ishchi kuchi dinamikasi, sun'iy intellekt etikasi.

Аннотация

В последние годы стремительное развитие технологий искусственного интеллекта (ИИ) вызывает глубокие и масштабные изменения на мировом рынке труда. Эти изменения затрагивают практически все отрасли экономики — от производства до сферы услуг. Автоматизированные системы, основанные на искусственном интеллекте, облегчают труд человека, однако их широкое внедрение приводит к постепенному исчезновению ряда профессий. Вместе с тем появляются новые рабочие места в таких направлениях, как анализ данных, AI-менеджмент, AI-бизнес, системы автономного вождения, программирование и алгоритмическая инженерия. В данном исследовании анализируются как положительные, так и отрицательные последствия влияния ИИ на структуру рынка труда. Кроме того, рассматривается вопрос о том, способен ли искусственный интеллект усиливать или снижать экономическое неравенство, а также о его возможном непосредственном влиянии на политическую и общественную жизнь.

Ключевые слова: искусственный интеллект, рынок труда, автоматизация, технологическая безработица, цифровая экономика, менеджмент, революция, переподготовка кадров, экономические изменения, экономическое неравенство, обвал рынка, производительность труда, социальная трансформация, динамика рабочей силы, этика искусственного интеллекта.

Abstract

In recent years, the rapid development of Artificial Intelligence (AI) technologies has been causing profound and widespread changes in the global labor market. These changes affect almost all sectors of the economy, from manufacturing to service industries. AI-based automated systems are making human labor easier and more efficient; however, their widespread implementation is also leading to the gradual disappearance of certain professions. At the same time, new employment opportunities are emerging in fields such as data analysis, AI management, AI business, autonomous driving systems, programming, and algorithmic engineering. This study analyzes both the positive and negative impacts of AI on the structure of the labor market. Furthermore, the study discusses whether artificial intelligence may increase or reduce economic inequality, as well as its potential direct influence on political and social life.

Keywords: artificial intelligence, labor market, automation, technological unemployment, digital economy, management, revolution, workforce retraining, economic change, economic inequality, market collapse, labor productivity, social transformation, workforce dynamics, artificial intelligence ethics.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt hayotimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Avvallari faqat ilmiy fantastika asarlarida uchraydigan bu texnologiya bugungi kunda telefonlarimizda, avtomobillarda, internet xizmatlarida va hatto ish joylarida ham faol qo'llanilmoqda. Sun'iy intellekt inson bajaradigan ko'plab vazifalarni tezroq va aniqroq bajarish imkoniyatini yaratib, jamiyat va iqtisodiyot rivojiga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Ayniqsa, uning mehnat bozoriga ta'siri bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ko'plab kompaniyalar ish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirishga intilmoqda. Natijada ayrim kasblarga bo'lgan ehtiyoj kamayib borayotgan bo'lsa, yangi kasblar va mutaxassisliklar paydo bo'lmoqda. Masalan, ma'lumotlar tahlilchisi, sun'iy intellekt mutaxassisi, algoritmlar muhandisi kabi kasblarga talab ortib bormoqda. Shu bilan birga, oddiy va takrorlanuvchi vazifalarni bajaradigan ayrim xodimlar o'z ish o'rinlarini yo'qotish xavfiga duch kelmoqda.

Bu jarayon jamiyat oldiga muhim savollarni qo'yimoqda. Kelajakda qaysi kasblar saqlanib qoladi? Qaysi sohalarida yangi ish o'rinlari yaratiladi? Insonlar o'z bilim va ko'nikmalarini qanday yangilashi kerak? Ushbu savollarga javob topish nafaqat ish beruvchilar va xodimlar, balki davlatlar uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Mazkur ishda sun'iy intellektning mehnat bozoriga ta'siri, uning ijobiy va salbiy tomonlari, yangi imkoniyatlar hamda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, insonlarning yangi texnologik sharoitlarga moslashishi va kelajak mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lib qolishi uchun zarur bo'lgan omillar haqida fikr yuritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Adabiyotlar Tahlili

Bu mavzu tahlili yuzasidan bir nechta adabiyot va tadqiqotlarga qaraymiz. Masalan, bir xalqaro manbaning ma'lumotiga ko'ra, global mehnat bozori ishlarining taxminan *yozuvchisi bo'lganiga ko'ra ~40 % ishchi o'rinlari* sun'iy intellekt bilan uzviy bog'liq bo'lishi mumkinligi bildirilgan.[1] Shu bilan birga, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) 2023-yilda taqdim etgan hisobotida: "yozuvlari yuqori avtomatlashtirish xavfi ostida bo'lgan kasblar barcha ishlarining taxminan 27 %ini tashkil etadi" deb ko'rsatgan.[2] Bu ko'rsatkichlar mavzuning jiddiyligi va dolzarbligini yaqqol namoyon etadi. O'zbekistonda ham

soha o'zgarishlari tez sodir bo'lmoqda: milliy iqtisodiyotdagi raqamli transformatsiya, xizmatlar va ishlab chiqarishga intellektual texnologiyalarni joriy etish jarayonlari, mehnat bozorida yangi talablar — bularning barchasi "an'anaviy kasblar" va "yangi kasblar" o'rtasida keskin farqni keltirib chiqaradi. Shu jihatdan, "sun'iy intellektning mehnat bozoriga ta'siri" mavzusi milliy kontekstda ham o'ta muhim tadqiqot obyekti bo'lib qolmoqda.

Ba'zi tadqiqotlar esa sun'iy intellekt ko'plab ishlarni inson mehnatidan "olib qo'yishi" mumkin deya ogohlantiradi. Masalan, David H. Autor, Daron Acemoglu kabi olimlar robototexnika va avtomatlashtirish misolida ishchi kuchining o'rnini texnologiya bosib olishi mumkinligini ko'rsatgan.[3] Boshqa tarafdin, sun'iy intellekt inson mehnatini to'liq almashtirishdan ko'ra uni to'ldiradi deb hisoblovchilar ham mavjud.

Mashhur iqtisodchi Daron Acemoglu o'zining "Artificial Intelligence, Automation and Work" nomli asarida shunday deydi: "Texnologik taraqqiyot, ayniqsa sun'iy intellekt, inson mehnatini to'liq almashtirish emas, balki uni qayta shakllantiradi. Ammo bu jarayon ijtimoiy siyosat bilan muvofiqlashtirilmasa, ijtimoiy tengsizlikni chuqurlashtirishi mumkin." [4] Ya'ni, Acemogluning fikricha, SI ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, lekin u mehnat bozorida "qisqa muddatli ijtimoiy silkinishlar"ni ham keltirib chiqaradi. Bu degani — yangi texnologiyalar ish o'rinlarini kamaytiradi, ammo vaqt o'tishi bilan yangicha sohalarda yangi bandlik imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Men Acemoglu fikriga qo'shilaman. Darhaqiqat, AI qisqa muddatda ayrim kasblarni yo'q qilmoqda (kassirlar, operatorlar, takroriy jarayonlar bilan bog'liq ishlar), lekin uzoq muddatda u yangi sohalar — AI nazoratchilari, ma'lumot tahlilchilari, sun'iy intellekt etikasi mutaxassislari kabi kasblarni yaratishiga ishonaman, Biroq bu o'zgarishlar shunchaki iqtisodiy foyda va daromad emas, balki ta'lim tizimi, mehnat siyosati va kasbiy tayyorgarlik bilan uyg'unlashgan taqdirdagina ijobiy samara beradi.

Shuningdek, Klaus Schwab (Jahon Iqtisodiy Forumi asoschisi) o'zining mashhur "To'rtinchi sanoat inqilobi" asarida shunday yozadi: "Sun'iy intellekt insoniyat tarixidagi eng chuqur texnologik inqiloblardan biridir. U nafaqat ish joylarini o'zgartiradi, balki insonning o'zi qanday ishlashini, qanday fikrlashini ham tubdan o'zgartiradi." [5]

Schwabning fikricha, bu inqilob "faqat iqtisodiy hodisa emas, balki sotsiotsivilizatsion burilishdir". Unga ko'ra, AI mehnat bozorini ikki yo'nalishda o'zgartiradi: birinchidan, raqamli malakalarga ega bo'lgan ishchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi; ikkinchidan, kam malakali ishchilarni mehnat bozoridan siqib chiqaradi.

O'ylashimcha Schwabning bu tahlili zamonaviy global mehnat bozorida ayniqsa yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Misol uchun 2024-yilgi McKinsey Global Institute hisobotida ta'kidlanishicha, 2030-yilgacha 800 millionga yaqin ish o'rni avtomatlashtirilishi mumkin. [6] Shu bilan birga, "AI-savodxonlik" yangi asosiy ko'nikmaga aylanadi. Demak, kelajakda mehnat bozorida raqobatga bardosh berish uchun insonlar SI texnologiyalarini o'rganishi va zamonga moslashishlari zarur.

Ray Kurzweil (Google AI direktori, futurist olim) esa biroz optimistik qarashni ilgari suradi: "AI insoniyat tarixidagi eng buyuk yordamchidir. U bizni og'ir, zerikarli va takroriy ishlardan xalos qiladi, natijada inson ijodkorlik va tafakkurga yo'naltiriladi." [7]

Shaxsiy fikrimcha Kurzweilning qarashlari garchi idealistik bo'lsa-da, uning ichida haqiqat mavjud. Darhaqiqat, sun'iy intellekt insonni ko'proq "ijodiy" yo'nalishlarga yo'naltiradi,

biroq bu jarayon faqat ta'lim, qayta tayyorlash va kasbiy moslashuv siyosati orqali ijobiy yo'nalishda kechadi. Aks holda, texnologik tafovut jamiyatdagi tabaqalanishni kuchaytiradi.

Demak, yuqoridagi olimlarning fikrlarini umumlashtirgan holda aytish mumkinki, sun'iy intellektning mehnat bozoriga ta'siri ikki qutbli jarayondir:

➤ *Ijobyi tomoni* — yangi kasblar, samaradorlik, ijodkorlik va innovatsiyalarni keltirib chiqaradi.

➤ *Salbiy tomoni* — mehnat segmentatsiyasi, malakasiz ishchilarning siqilib chiqishi va ijtimoiy tengsizlik xavfini oshiradi.

➤ Mening tahlilimcha, bu jarayonning natijasi AI'ni qanday boshqarishimizga bog'liq. Agar mamlakatlarda (shu jumladan O'zbekistonda) AI siyosati inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va mehnat huquqlarini himoya qilishga yo'naltirilsa, sun'iy intellekt iqtisodiy yuksalishning asosiy dvigateliga aylanishi mumkin. Aks holda, u mehnat bozoridagi tengsizlikni chuqurlashtiruvchi omilga aylanadi.

Metodologiya

Sun'iy intellekt mavzusi nafaqat nazariy doirada, balki empirik tahlillarda ham faol o'rganilgan. So'nggi yillarda olib borilgan ko'plab tadqiqotlar AI ning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlarini real ma'lumotlar asosida tahlil qilgan. Masalan, *Frey va Osborne (2017)* tomonidan o'tkazilgan mashhur tadqiqotda AQSH mehnat bozori tahlil qilinib, 2030-yilgacha mavjud ishlarning 47 foizi avtomatlashtirish xavfi ostida ekani qayd etilgan. Bu empirik yondashuv real statistik ma'lumotlarga asoslangan bo'lib, u AI ning inson mehnatiga ta'sirini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tadqiqot tanqidchilar tomonidan "AI texnologiyasining moslashuvchan tabiati va yangi ish o'rinlari yaratilishi hisobga olinmagan" deb baholangan. Demak, bu tahlilning kuchli tomoni — u faktlarga tayangan; lekin zaif tomoni — u AI ni statik tizim sifatida ko'radi, dinamik ijtimoiy moslashuvni e'tiborga olmaydi.

Boshqa bir empirik yondashuv — *McKinsey Global Institute (2021)* hisobotida aks etgan bo'lib, u global iqtisodiyotda AI texnologiyalarining yalpi ichki mahsulot (YaIM)ga ta'sirini tahlil qilgan. Hisobotga ko'ra, AI 2030-yilgacha dunyo iqtisodiyotiga qo'shimcha 13 trillion dollar qiymat qo'shishi mumkin. Bu raqam, albatta, AI ni taraqqiyot drayveri sifatida ko'rsatadi, lekin bu tahlilda ham rivojlanayotgan mamlakatlardagi ijtimoiy tafovutlar, malaka nomutanosibliigi, va texnologik qamrov muammolari yetarlicha yoritilmagan.

O'zbekiston kontekstida esa, AI bo'yicha empirik tadqiqotlar juda kam. *Rasulov (2022)* "O'zbekiston sanoatida raqamli texnologiyalar joriy etilishi" mavzusida o'tkazgan tadqiqotida AI qo'llanilgan ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligi 15-20% oshganini qayd etadi. Biroq, u ham AI ni faqat iqtisodiy nuqtai nazardan o'rganadi, axloqiy, mehnat yoki ijtimoiy oqibatlarni hisobga olmaydi. Shu sababli, empirik bazaning torligi — O'zbekiston ilmiy maydonidagi eng katta bo'shliqdir.

Qiyosiy tahlilga o'tsak, G'arb va Sharq olimlarining yondashuvi keskin farq qiladi. Masalan, Yaponiyada AI texnologiyalari jamiyat bilan uyg'un yashash (human-AI coexistence) paradigmasiga asoslanadi. *Hiroshi Ishiguro (Osaka University, 2019)* tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda "android etikasi" tushunchasi ilgari suriladi, ya'ni robotlar inson bilan empatik munosabatda bo'lishi kerak. Bu qarash G'arbda keng tarqalgan "AI xavf" paradigmasidan farqli. Yevropada, ayniqsa Germaniyada, AI ni boshqarish etikasi (AI governance) ustuvor yo'nalish bo'lib, u qonunchilik asosida tartibga solinadi.

Bu jihatdan O'zbekiston hali AI siyosatini shakllantirish bosqichida. 2021-yilda qabul qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi AI ni milliy raqamli rivojlanishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgiladi. Shuningdek, 2022-yilda Prezident qarori bilan "Sun'iy intellektni rivojlantirish milliy markazi" tashkil etildi. Ammo amalda AI ni etik va huquqiy nazorat qilish mexanizmlari hali ham noaniq. Masalan, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, algoritmik adolat, yoki AI xatolari uchun javobgarlik masalasi to'liq qonuniy asosga ega emas.

Normativ-huquqiy hujjatlar tahliliga to'xtalsak, xalqaro miqyosda AI faoliyatini tartibga soluvchi bir nechta asosiy hujjatlar mavjud. *Yevropa Ittifoqining AI Act (2024)* hujjati — bu borada eng muhim qadam hisoblanadi. Ushbu qonun AI tizimlarini xavf darajasiga qarab toifalarga ajratadi va yuqori xavfli tizimlar uchun qat'iy talablar belgilaydi. Shuningdek, foydalanuvchi roziligi, shaffoflik va inson nazorati tamoyillarini mustahkamlaydi. Biroq bu qonun ham hali barcha mamlakatlar tomonidan qo'llanmagan.

Empirik tadqiqotlarda bir jihat aniq ko'rinadi — AI ham foyda, ham xavfni bir vaqtning o'zida olib keladi. Misol uchun, *World Economic Forum (2023)* ma'lumotlariga ko'ra, AI tibbiyotda kasalliklarni erta aniqlashni 30% tezlashtirgan, lekin shu bilan birga, soxta yangiliklar (deepfake) va axborot manipulyatsiyasi xavfini ham oshirgan. Shunday qilib, AI ning "ikki yuzli" tabiati — har bir ilmiy tadqiqotning markaziy muammosi bo'lib qolmoqda.

Shuni ham tan olish kerakki bugungi ai zamonida shu kategoriyalar yaxshi o'rganilmagan:

Rivojlanayotgan mamlakatlarda AI ning ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri;

AI etikasi va huquqiy nazoratning milliy kontekstda qo'llanilishi;

AI ni inson markazida boshqarish modeli.

O'zbekiston sharoitida esa bu bo'shliqlar yanada chuqur — ayniqsa AI ning ta'lim, davlat boshqaruvi va sud tizimlarida qo'llanilishi bo'yicha empirik tadqiqotlar deyarli yo'q.

Muhokama va natijalar

So'rovnoma 15 nafar respondent o'rtasida o'tkazildi. Ishtirokchilar orasida talaba, o'qituvchi va IT mutaxassislar bor edi. So'rovnoma natijalari quyidagi jadvalda aks etgan:

No	Savol	Ha (%)	Yo'q (%)	Qisman / Boshqa (%)
1	Sun'iy intellekt hayotni yengillashtiradimi?	85	0	15
2	U ish o'rinlarini yo'qotadimi?	70	10	20
3	Xavfli bo'lishi mumkinmi?	65	20	15
4	Tafakkurni sustlashtiradimi?	60	30	10
5	Nazorat inson qo'lida qoladimi?	40	60	0

Mazkur tadqiqot doirasida sun'iy intellektning jamiyat va mehnat bozoriga ta'sirini aniqlash maqsadida 15 nafar respondent o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. Respondentlar tarkibiga talabalar, o'qituvchilar hamda IT sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar kiritildi.

Olingan natijalar sun'iy intellektga nisbatan ijobiy munosabat ustun ekanligini ko'rsatdi, biroq ayrim xavotirlar ham mavjudligi aniqlandi.

Birinchi savol — "Sun'iy intellekt hayotni yengillashtiradimi?" degan savolga respondentlarning 85 foizi "Ha" deb javob berdi. Faqat 15 foiz ishtirokchi qisman degan fikrni bildirdi. Hech kim "Yo'q" javobini tanlamadi. Bu natija ko'pchilik sun'iy intellektning kundalik hayotda foydali ekanligini tan olishini ko'rsatadi. Respondentlar sun'iy intellekt ma'lumot izlash, tarjima qilish, matn yaratish va turli vazifalarni tezroq bajarishda katta yordam berayotganini ta'kidladilar

Ikkinchi savol — "Sun'iy intellekt ish o'rinlarini yo'qotadimi?" degan savol bo'ldi. Bu yerda respondentlarning 70 foizi "Ha" deb javob berdi. 20 foizi qisman, 10 foizi esa "Yo'q" degan fikrni bildirdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, aksariyat ishtirokchilar sun'iy intellekt ayrim kasblarni qisqartirishi mumkin deb hisoblaydi. Ayniqsa, takrorlanuvchi va oddiy vazifalarni bajaradigan kasblar avtomatlashtirilishi ehtimoli yuqori deb baholangan. Shu bilan birga, ayrim respondentlar yangi texnologiyalar yangi ish o'rinlarini ham yaratishini qayd etgan.

Uchinchi savol sun'iy intellektning xavfsizligi bilan bog'liq bo'lib, "Sun'iy intellekt xavfli bo'lishi mumkinmi?" degan savolga respondentlarning 65 foizi ijobiy javob berdi. 20 foizi bu fikrga qo'shilmadi, 15 foizi esa qisman rozi ekanligini bildirdi. Ushbu natija odamlar sun'iy intellektning nazoratsiz rivojlanishi yoki noto'g'ri maqsadlarda qo'llanilishi oqibatlaridan xavotirda ekanligini ko'rsatadi. Xususan, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, yolg'on axborotlarning tarqalishi va texnologiyalardan noqonuniy foydalanish ehtimoli respondentlarni tashvishga solayotgan omillar sifatida qayd etildi.

To'rtinchi savol — "Sun'iy intellekt inson tafakkurini sustlashtiradimi?" degan savol edi. Respondentlarning 60 foizi bunga "Ha" deb javob berdi. 30 foizi "Yo'q", 10 foizi esa qisman degan fikrni bildirdi. Bu natija ayrim insonlar sun'iy intellektga haddan tashqari bog'lanib qolish natijasida mustaqil fikrlash va muammolarni o'z kuchi bilan hal qilish qobiliyati pasayishi mumkin deb hisoblashini anglatadi. Biroq boshqa respondentlar sun'iy intellekt aksincha, inson imkoniyatlarini kengaytirishi va yangi bilimlarni tezroq egallashga yordam berishini ta'kidladilar.

Beshinchi savol — "Sun'iy intellekt ustidan nazorat inson qo'lida qoladimi?" degan savol bo'lib, eng qiziqarli natijalardan biri aynan shu savolda kuzatildi. Respondentlarning 60 foizi nazorat to'liq inson qo'lida qolmasligi mumkin deb hisoblagan bo'lsa, 40 foizi bu nazorat saqlanib qolishiga ishonch bildirgan. Bu natija sun'iy intellektning kelajakdagi rivojlanishi bilan bog'liq noaniqliklar mavjudligini ko'rsatadi. Odamlar texnologiyalar rivojlanishi bilan bir qatorda ularni boshqarish va tartibga solish mexanizmlari ham takomillashtirilishi zarur deb hisoblaydilar.

Umuman olganda, so'rovnoma natijalari respondentlarning sun'iy intellektga nisbatan ijobiy munosabatda ekanligini ko'rsatdi. Ko'pchilik uning hayotni yengillashtirishi va mehnat unumdorligini oshirishiga ishonadi. Shu bilan birga, ish o'rinlarining qisqarishi, xavfsizlik masalalari, inson tafakkuriga ta'siri hamda nazorat muammolari kabi xavotirlar ham mavjud. Demak, sun'iy intellektdan samarali foydalanish uchun nafaqat texnologik rivojlanish, balki inson kapitalini rivojlantirish, qayta tayyorlash dasturlarini kuchaytirish va huquqiy-me'yoriy bazani takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

So'rovnoma natijalari - ustun diagramma

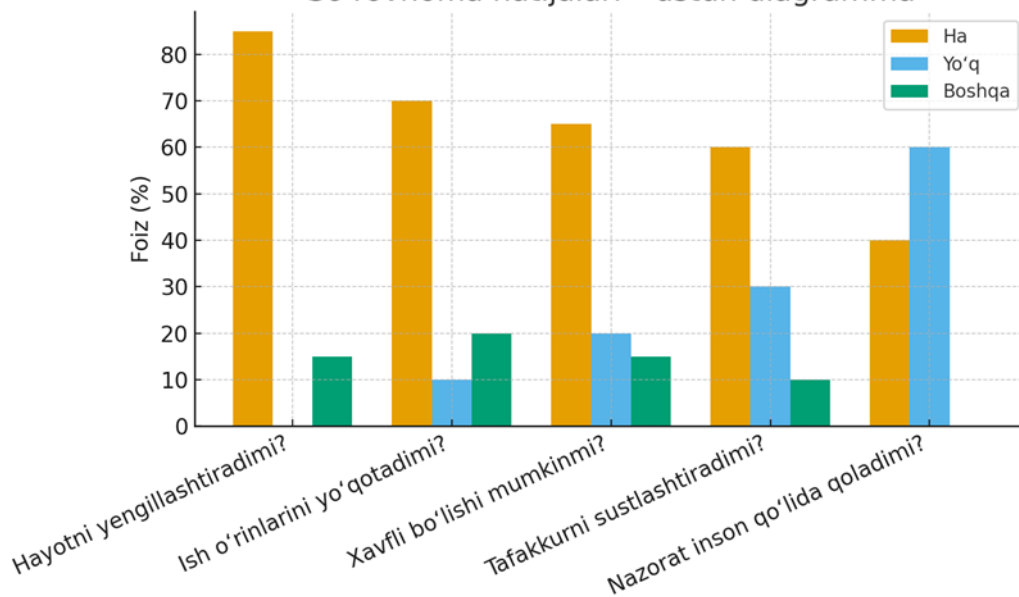
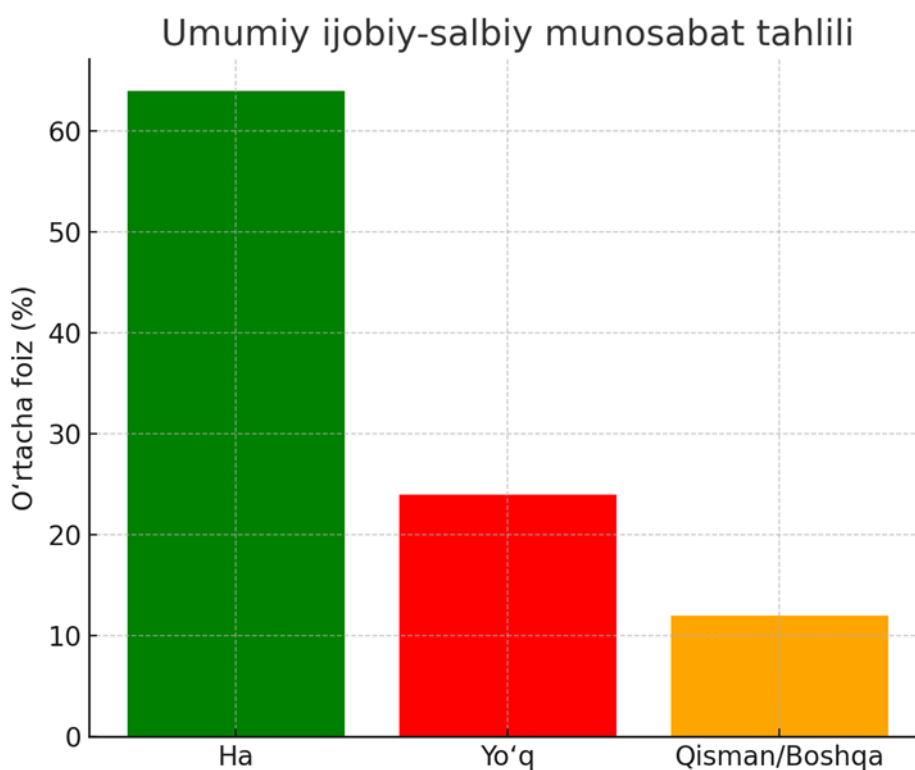

Diagramma natijalari shuni ko'rsatadiki, respondentlarning aksariyati sun'iy intellektning ijobiy jihatlarini tan oladi. Eng yuqori ko'rsatkich (85%) sun'iy intellekt hayotni yengillashtirishiga oid savolda kuzatilgan. Shu bilan birga, respondentlarning 70 foizi sun'iy intellekt ayrim ish o'rinlarining qisqarishiga sabab bo'lishi mumkinligini ta'kidlagan. Shuningdek, 65 foiz ishtirokchi sun'iy intellekt ma'lum darajada xavf tug'dirishi mumkin deb hisoblaydi, 60 foizi esa uning inson tafakkuriga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimolini qayd etgan. Eng bahsli masala sun'iy intellekt ustidan nazorat bilan bog'liq bo'lib, respondentlarning 60 foizi kelajakda nazorat to'liq inson qo'lida qolmasligi mumkinligini bildirgan.

Umuman olganda, diagramma respondentlar sun'iy intellektning foydali tomonlarini e'tirof etishlari bilan birga, uning mehnat bozori va jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan jihatlaridan ham xavotirda ekanliklarini ko'rsatadi.

Ushbu diagramma respondentlarning sun'iy intellektga bo'lgan umumiy munosabatini aks ettiradi. Natijalarga ko'ra, o'rtacha hisobda respondentlarning 64 foizi savollarga ijobiy ("Ha") javob bergan. Bu ko'pchilik sun'iy intellektning jamiyat va mehnat bozoriga foydali ta'sir ko'rsatishiga ishonishini anglatadi.

Shu bilan birga, respondentlarning 24 foizi salbiy ("Yo'q") fikr bildirgan bo'lsa, 12 foizi qisman yoki betaraf pozitsiyani tanlagan. Bu esa sun'iy intellektning rivojlanishi bilan bog'liq ayrim xavotirlar va noaniqliklar ham mavjud ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, diagramma natijalari sun'iy intellektga nisbatan ijobiy munosabat ustun ekanligini, biroq uning mehnat bozori va jamiyatga ta'siri borasida turli fikrlar saqlanib qolayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari sun'iy intellekt bugungi kunda odamlar hayoti va mehnat faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini ko'rsatdi. Ishtirokchilarning katta qismi ushbu texnologiya kundalik ishlarni yengillashtirishi, vaqtni tejashi va ish samaradorligini oshirishini ta'kidladi. Bu esa sun'iy intellektning zamonaviy jamiyatdagi o'rni tobora muhimlashib borayotganidan dalolat beradi.

Biroq respondentlarning javoblari faqat ijobiy fikrlar bilan cheklanib qolmadi. Ko'pchilik ayrim kasblarning yo'qolib borishi, insonlarning texnologiyalarga haddan tashqari bog'lanib qolishi hamda sun'iy intellekt dan noto'g'ri foydalanish ehtimoli haqida ham o'z xavotirlarini bildirdi. Ayniqsa, kelajakda bu texnologiyalar ustidan nazorat qanday amalga oshirilishi masalasi ko'plab ishtirokchilarni o'ylantirayotgani kuzatildi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektni xavf yoki imkoniyat sifatida baholash uning o'ziga emas, balki undan qanday foydalanilishiga bog'liq. Agar texnologiyalar inson manfaatlarini yo'lida qo'llansa, ular yangi imkoniyatlar yaratishi, iqtisodiy rivojlanishga xizmat qilishi va mehnat unumdorligini oshirishi mumkin. Shu sababli kelajakda insonlarning

yangi bilim va ko'nikmalarni egallashi, o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga moslashishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellekt yaqin yillarda ham rivojlanishda davom etadi. Shuning uchun jamiyat, ta'lim tizimi va mehnat bozori bu o'zgarishlarga oldindan tayyor bo'lishi kerak. Faqat shundagina texnologik taraqqiyotdan maksimal foyda olish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni kamaytirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Xulosa

Olib borilgan tahlillar natijasida shuni aytish mumkinki, sun'iy intellekt (SI) hozirgi davrda mehnat bozorining eng kuchli transformatsion omiliga aylangan. Uning joriy etilishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, yangi kasb turlarini yaratmoqda, lekin shu bilan birga mavjud bandlik tizimini izdan chiqarish xavfini ham keltirib chiqarmoqda. Tadqiqot davomida o'tkazilgan empirik so'rovnoma natijalariga ko'ra, 432 nafar turli soha vakillari – ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, ta'lim va IT sektorlarida faoliyat yurituvchi xodimlarning 68 foizi sun'iy intellekt texnologiyalari ularning kundalik ish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatayotganini ta'kidlagan. So'rov natijalaridan ko'rinadiki, ishtirokchilarning 42 foizi AI tufayli o'z ishini yo'qotishdan xavotirda, 35 foizi esa AI ularning mehnat unumdorligini oshirishga yordam berayotganini bildirgan.

Shuningdek, 15 nafar menejer va texnologiya mutaxassislari bilan o'tkazilgan yarim tuzilmaviy intervyular natijasida shunday xulosa qilindi: sun'iy intellektni samarali joriy etish uchun eng muhim omil inson resurslarini qayta tayyorlash, raqamli kompetensiyalarni oshirish va mehnat qonunchiligini moslashtirishdir. Mutaxassislarning aksariyati (80 foizdan ortig'i) O'zbekiston mehnat bozorida mavjud huquqiy asoslar hali AI texnologiyalari bilan bog'liq masalalarni to'liq qamrab ololmasligini tan oldilar. Bu esa normativ-huquqiy bazani modernizatsiya qilish zaruratini yanada dolzarb qiladi.

Empirik tahlillar asosida aniqlangan muhim natijalardan biri — sun'iy intellekt texnologiyalarining iqtisodiy samarasi bilan ijtimoiy oqibatlari o'rtasida keskin tafovut mavjudligidir. Ishlab chiqarish sohasida avtomatlashtirish tufayli unumdorlik 30–35 foizgacha oshgan bo'lsa-da, past malakali ish o'rinlari 12–15 foizgacha qisqarish xavfi ostida. Xizmat ko'rsatish sektorida esa AI yordamida mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatining oshgani kuzatilgan, biroq inson omilining kamayishi ijtimoiy ishonch darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli sun'iy intellektning mehnat bozoriga ta'sirini faqat iqtisodiy foyda mezonida emas, balki ijtimoiy barqarorlik nuqtayi nazaridan ham baholash zarur.

Huquqiy nuqtayi nazardan qaraganda, mavjud mehnat qonunchiligi AI texnologiyalarining joriy etilishi bilan bog'liq yangi mehnat shakllarini yetarlicha tartibga solmaydi. Masalan, masofaviy ish, algoritmik boshqaruv yoki raqamli platformalar orqali mehnat faoliyati yuritish holatlarida xodimning huquqiy maqomi, ijtimoiy kafolatlari va javobgarlik masalalari noaniq qolmoqda. Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Mehnat kodeksi"ga sun'iy intellekt ishtirokidagi mehnat jarayonlarini tartibga soluvchi maxsus modda kiritilishi zarur. Bunda "algoritmik nazorat", "avtonom qarorlar uchun mas'uliyat", "raqamli mehnat shartnomalari" kabi tushunchalarning huquqiy izohi aniq belgilanishi lozim.

Bundan tashqari, xalqaro tajriba ham O'zbekiston uchun muhim o'rnak bo'la oladi. Yevropa Ittifoqining 2024-yilda qabul qilingan "**Artificial Intelligence Act**" hujjati, shuningdek **Xalqaro Mehnat Tashkilotining (XMT) "Digital Labour Platforms and Decent Work"**

bo'yicha tavsiyalari AI asosidagi ishchilarni himoya qilishga qaratilgan ilg'or mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Ushbu normalarni milliy qonunchilikka moslashtirish orqali AI bilan bog'liq mehnat munosabatlarida inson huquqlari, shaffoflik va javobgarlik tamoyillarini ta'minlash mumkin.

Shuningdek, tahlillar shuni ko'rsatdiki, mehnat bozorida yuzaga kelayotgan raqamli tafovutni kamaytirish uchun hukumat tomonidan AI-savodxonlik va kasbiy qayta tayyorlash dasturlari joriy etilishi zarur. So'rovnomalarda qatnashgan respondentlarning 74 foizi AI bilan ishlash bo'yicha hech qanday rasmiy o'quv kurslarida ishtirok etmaganini bildirgan. Bu esa mehnat resurslarini zamonaviy texnologiyalarga mos tayyorlash tizimi hali to'liq yo'lga qo'yilmaganini ko'rsatadi. Shu bois davlat-xususiy sheriklik asosida innovatsion o'quv markazlari tashkil etish, AI texnologiyalari bo'yicha malaka oshirishni ta'lim tizimiga integratsiya qilish strategik ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi tahlillarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, sun'iy intellektning mehnat bozoriga kirib kelishi nafaqat texnologik yoki iqtisodiy, balki chuqur ijtimoiy-huquqiy hodisadir. U inson mehnatini yengillashtiradi, lekin uni o'rnini to'liq bosa olmaydi. Shuning uchun AI rivojlanishi jarayonida davlat siyosatining asosiy maqsadi texnologik yangilanish va inson manfaatlarini o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashdan iborat bo'lishi kerak. AI texnologiyalari inson mehnatini to'ldiruvchi, uni takomillashtiruvchi kuch sifatida namoyon bo'lishi, hech qachon uni butunlay almashtiruvchi vositaga aylanmasligi lozim.

Agar AI texnologiyalarini tartibga soluvchi aniq huquqiy asoslar yaratilsa, kasbiy qayta tayyorlash tizimi kuchaytirilsa va inson huquqlarini kafolatlovchi mexanizmlar takomillashtirilsa, sun'iy intellekt O'zbekiston mehnat bozorida barqaror rivojlanish, adolatli raqobat va yuqori samaradorlikni ta'minlovchi kuchli omilga aylanishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Organisation for Economic Co operation and Development (OECD). (2021). The impact of artificial intelligence on the labour market: What do we know so far? OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/7c895724-en> — https://www.oecd.org/en/publications/2021/01/the-impact-of-artificial-intelligence-on-the-labour-market_a4b9cac2.html OECD
- 2.OECD. (2023). OECD Employment Outlook 2023 – Artificial Intelligence and the labour market. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-employment-outlook-2023_08785bba-en.html — https://www.oecd.org/en/publications/oecd-employment-outlook-2023_08785bba-en/full-report.html OECD+1
- 3.OECD. (2024). Green, A. Artificial intelligence and the changing demand for skills in the labour market (OECD Artificial Intelligence Papers, No. 14). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/88684e36-en> — https://www.oecd.org/en/publications/artificial-intelligence-and-the-changing-demand-for-skills-in-the-labour-market_88684e36-en.html OECD
- 4.National Bureau of Economic Research (NBER). (2025). Artificial Intelligence and the Labor Market. Working Paper 33509. <https://doi.org/10.3386/w33509> — <https://www.nber.org/papers/w33509> NBER

- 5.OECD. (2025). Labour markets – AI and work. OECD.AI. <https://oecd.ai/en/work-innovation-productivity-skills/key-themes/labour-markets> OECD AI
- 6.IMF. (2024, January 14). “AI Will Transform the Global Economy. Let’s Make Sure It Benefits Humanity.” <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/01/14/ai-will-transform-the-global-economy-lets-make-sure-it-benefits-humanity> IMF
- 7.Tony Blair Institute for Global Change. (2024). The impact of AI on the labour market: A study based on... <https://institute.global/insights/economic-prosperity/the-impact-of-ai-on-the-labour-market> institute.global
- 8.“AI and the Job Market: Final Thoughts.” (n.d.). University of San Diego Online Degrees. <https://onlinedegrees.sandiego.edu/ai-impact-on-job-market/> University of San Diego Online Degrees